

KORONAVİRÜS KRİZİ VE LIBERAL DEVLETİN GELECEĞİ

Dr. Ersin Doyran

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Doyran, Ersin. “Koronavirüs Krizi ve Liberal Devletin Geleceği”. İNSAMER 05.04.2021.

 Analiz

1990’lı yıllar Batı’da liberal devletin ve piyasa toplumunun etkilerinin yaşamın her alanında yoğun biçimde hissedildiği yıllar oldu. Çok önemli ve köklü olduğu düşünülen sosyal uygulamalar bir bir geri çekilirken, toplumun farklı kesimleri, doludizgin serbest bırakılmış, merhameti olmayan bir *pazar* karşısında giderek korumasız bırakıldı. “Tarihin sonu”nun dahi ilan edildiği bu zafer sarhoşluğu etkisindeki küresel çılgınlığın ardından, kısa süre içinde başta büyük bir sosyal eşitsizlik olmak üzere birçok problem toplumu derinden sarmaya ve sarsmaya başladı. Fakat “başka alternatif yok” söylemleriyle sert ve acımasız bir biçimde devreye sokulan neoliberal uygulamalar, “meşruiyetlerini” James C. Scott’ın bundan yaklaşık çeyrek asır önce, *Devlet Gibi Görmek* isimli kitabında sunduğu türden detaylı “dava dilekçelerine” borçluymuştu. 1990 sonrası bu dilekçelere hemen her yerde rastlamak mümkündü. Öyle ki bazen en sıkı eski komünistlerin bile bir tür *ancient*

regime karşıtı kesildiklerini görmek zor değildi; hatta bazı yerlerde bu “yeni düzenin” bizzat uygulayıcılarına dönüşmüşlerdi. Kısacası doğurduğu ve doğuracağı birçok toplumsal probleme rağmen “yeni düzen” o gün için rakipsiz görünüyordu, daha doğrusu rakipsiz olarak pazarlanıyordu.

“Devlet” bu süreçte giderek *geri* çekiliyor veya öyle görünüyordu. Zira her zaman “reform” sözcüğüyle *pazarlanan* can yakıcı neoliberal düzenleme ve uygulamaların devreye sokulması ve uygulanmalarının denetlenmesi için devlet gerekli ve şarttı. Devlet oradaydı zaten ya da gerektiğinde geri çağırılıyordu. Aslında belki de tüm tartışma, devletin bu süreçte kimin ya da hangi çıkar gruplarının güdümünde ve hizmetinde olacağı ile yakından ilişkiliydi. Kapitalistler bu devasa aygıtla her zaman yakından ilgilenmişlerdi. Ona sahip olmanın kendilerine sağlayacağı muazzam faydaların

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

çok iyi farkındaydılar. Pazarın önündeki engellerin kaldırılması ve bu konuda farklı toplumsal kesimlerin ikna edilmesi için devletin sahip olduğu güç büyük bir fırsattı ve bu güç tarih boyunca kapitalistleri daima büyülemişti.

Diğer yandan “devlet”in geride kalan yaklaşık 30-40 yıl süresince pek çok alandan çekildiğini söylemek yalın bir gerçeklik olacaktır. Örneğin salgın ve hastalıkların önlenmesi noktasında büyük önem taşıyan kamu sağlığı alanı bunlardan sadece biri olmakla birlikte, toplumsal önemi itibarıyla kritik alanlardan biriydi. Dolayısıyla bugün bir yılı geride bırakmasına rağmen koronavirüs kriziyle hâlen baş edilememesinin, etki ve yaygınlığının bu derece yoğun hissedilmesinin ve elbette başta daha çok eşitsizlik ve yoksulluk olmak üzere krizin yol açtığı veya derinleştirdiği bir dizi toplumsal sonucun ardında yatan sebeplerden biri de kuşkusuz geçtiğimiz on yıllarda yaşanan bu neoliberal dönüşümdü.

Diğer yandan bu süreçte rakipsiz kalan liberal devlet, bireyi ve çeşitli toplumsal grup ve kesimleri ortaya çıkarmakta olan yeni yapılar karşısında âdeta bir başına ve savunmasız bırakılmaktaydı. Birey -ve bu arada farklı toplumsal-kültürel-etnik gruplar- çok daha “görünür” olarak bir nevi *kamusallık* kazanırken aynı süreçte daha çok yalnızlaşıyor ve başta devasa pazar mekanizması olmak üzere yeni düzenin çarkları karşısında kolayca asimile edilmeye uygun bir hâle dönüşüyordu. Neoliberal yapılar karşısındaki bireyin ruh hâlini en iyi ifade eden ise “derin bir çaresizlik” hissiydi. Böyle bir durumda pek çok birey için yapılabilecek en makul ve başa gelebilecek en harika şey, bir labirenti andıran kariyer basamaklarını “başarıyla” tırmanmak olabilirdi. Şimdi bu tabloyu çok kritik bir dokunuşla tamamlayalım: Özgürlük; tüm bu süreçte bireylerin ve çok farklı -hatta marjinal sayılan- toplumsal grupların “özgürleşmeleri” daha fazla “görünür” olmaları üzerinden tanımlanmaktaydı. Bir diğer ifadeyle “özgürlük” içsel değil, dışsal bir nedene ve duruma bağlı olarak rasyonalize edilmekteydi. Neoliberal piyasa toplumu koşullarında yaratılan bu durum aslında bir yanılsama ve

kandırmacadan ibaretti -burada aynı zamanda bir tür self-kandırmacadan bahsediyoruz. Koreli kültür kuramcısı ve eleştirmeni Byung-Chul Han’ın ifadeleriyle bu koşullarda “kendini özgür sanan *performans* öznesi, aslında bir köledir.” Böylece “neoliberalizm bizzat özgürlüğü sövmeye yarayan çok verimli, hatta zekice bir sistem” olarak karşımızda durmaktadır.

Peki, çeşitli mutantlarıyla koronavirüs ailesinin bir davetsiz misafir biçiminde hiç beklemediğimiz bir anda hayatlarımıza dâhil olması, “devlet”e dair kadim tartışmayı niçin tekrar alevlendirdi? Batı’da liberal demokratik devlet ve onun dayandığı zemini teşkil eden pazar toplumu daha önce de çeşitli krizlerle sınanmıştı. Bu sınavların belki yakın geçmişteki en zorlusu, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizdi. Bu noktada kapitalizmin bu türden ekonomik krizlere yabancı olmadığını ve kendisini bir şekilde krizlerle yenileyen bir sistem olduğunu hatırlamak gerekiyor. Bu yönüyle son koronavirüs krizinin 2008’de yaşanan ekonomik krizden niteliksel olarak oldukça farklı olduğu açıkça görülüyor. Şunu vurgulamalıyız ki, kapitalist dünya sisteminde, ekonomik krizler bir açıdan yapaydırlar ve sistemin devamı için ağır toplumsal politik bedeller uğruna yaratılırlar; buna karşılık koronavirüs krizi, ne şekilde ortaya çıktığı tartışılmakla birlikte kesinlikle sistem tarafından üretilmemiştir, bu açıdan “doğal”dır; sistem tarafından da kendisine karşı açılmış, görünmez bir savaş olarak algılanmıştır.

Tam da bu noktada koronavirüs krizi, neoliberal sistemin ve onun siyasi aygıtı konumunda olan liberal devletin krizine dönüştü. Bu kriz onu kelimenin tam manasıyla hazırlıksız yakalamıştı. İlk anda nasıl bir tepki vereceğini bilemeden bocalarken, içine düştüğü kriz de giderek ölümcül bir hâl alıyordu. Bu durumda kendisi için büyük bir meşruiyet krizine yol açabilecek adımlar attı; özgürlükleri askıya aldı, pazarı kapattı. Oysa bu ikisi, liberal demokratik devletin varlık zeminiydi, meşruiyetinin büyük bir kısmını buradan devşiriyordu. Liberal devlet, Batı’da çok çeşitli özgürlüklerin ve serbest pazarın devamının garantörü konumundaydı.

İlk zamanlarda bu daha önce görülmedik ve deneyimlenmemiş durumun, salgının yarattığı şokun da yardımıyla “kabullenilmesi” ile birlikte, kısa bir süre içinde “normale” döneceği beklentisi hâkimken, zamanla artık bu kriz ve “istisna hâli”nin toplumun “yeni normal” olabileceği ihtimali güçlenmeye başladı.

Süreç içerisinde ortaya çıkan bir diğer önemli nokta da gündelik yaşam içerisinde bireylerin ve toplumsal grupların artık çok daha fazla kontrol, denetim ve gözetim altında olmaları idi. Batı’da devletlerin, bundan sonra bu yeni kayıt-kontrol ve gözetleme teknolojilerinin büyük ve itibarlı müşterileri olacağı görülüyor. Aşılama ve zorunlu aşılama uygulamaları ile birlikte tartışmanın kapsamının daha da genişlediğini kolayca izleyebiliyoruz. Diğer yandan liberal hukuk ile özgürlüklerin “toplumun korunması” gerekçesiyle askıya alınması karşısında geniş bir toplumsal rızanın oluşabileceği de yine bu süreçte görülmüş oldu. Oldukça önemli olmasına rağmen uygulanan olağanüstü hâl tedbirlerinin ve devreye sokulan/sokulacak olan yeni teknolojilerin bireyler ve toplumsal gruplar

üzerinde -tıpkı virüsün kendisi gibi- görünmez birer şiddet unsuru olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmaları da sürüyor. Peki, “toplumun iyiliği” adına merkezî bürokratik planlamalar yapan devlet modeli geri mi geliyor? Eğer öyleyse “devlet”in dönüşü son 30-40 yılda yaşanan neoliberal dönüşüm düşünüldüğünde “iyi” bir şey mi, yoksa tekrar o eski “karanlık” günlere bir dönüşü mü işaretliyor? Bireysel ve toplumsal yaşama yukarıdan bir müdahale için gerekçe olarak sunulan “koruma”, “iyilik” gibi durumlarda geçerli kriterler nasıl ve kim tarafından belirlenecek? Ve tıpkı bürokratik planlamacı devlet türünde görüldüğü gibi, bu tür müdahalelerin sonucunda ağır toplumsal bedeller ödenmesine rağmen “başarıyı” kim garanti edebilir? Sorular çoğaltılabilir, elbette cevaplar da... Ama görünen o ki, liberal devletin krizi büyüyerek devam ederken yakın gelecekte “devlet” üzerine daha çok kafa yormamız gerekecek. Kim bilir, belki onun yerine koyabilecek daha iyi ve insani bir şey bulana kadar “devlet hem özgürlüklerimizin hem de tutsaklıklarımızın zemini olan, tartışmalı bir kurum” olarak kalmaya devam edecek.

Sonnotlar

¹ Byung-Chul Han, Psikopolitika, Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, Çev. Haluk Barışcan (İstanbul: Metis, 2019 [2014]), s. 12-13. Alıntıda ki vurgu yazara aittir.

² İstisna Hali’nin (İstanbul: Ayrıntı, 2003) yazarı İtalyan filozof Giorgio Agamben başından itibaren salgının “icat edilmiş” olduğunu savunmaktadır ki bu başka bir tartışma konusudur.